

جایگاه ترکمنستان در چشم‌انداز انرژی اتحادیه اروپا

هادی آجیلی^۱

مهناز زارع^۲

اتحادیه اروپا به دلیل محدودیت‌های منابع انرژی و همچنین مشکلات دستیابی مطمئن و ارزان قیمت به آن به ویژه پس از روشن شدن این واقعیت که عامل انرژی می‌تواند به عنوان یک ابزار سیاسی از سوی روسیه به کار گرفته شود، بر آن است تا منابع انرژی و خطوط انتقال آنها و تنوع‌سازی مسیرهای واردات آن را به شکل جدی‌تری در عرصه سیاست بین‌الملل دنبال کند و دسترسی به منابع غنی گاز طبیعی و ایجاد بازارهای جدید را در راستای اهداف اقتصادی خود اعمال کند که طرح کریدور گاز جنوبی در حوزه‌ی دریای خزر در راستای این سیاست انرژی قرار دارد. از سوی دیگر، برنامه راهبردی ترکمنستان تبدیل شدن به یک بازیگر استراتژیک در حوزه انرژی است و موقعیت جغرافیایی و ذخایر غنی گاز طبیعی و استراتژی‌های آن در جهت تنوع بخشیدن به مسیرهای صادرات انرژی به ویژه در دوران رئیس‌جمهور دوم این کشور، زمینه را جهت همکاری‌های گسترده بین‌المللی فراهم آورده است.

در این میان سوالی که مطرح می‌شود این است که با توجه به سیاست انرژی جدید اتحادیه اروپا در عرصه سیاست خارجی، ترکمنستان چه جایگاهی در چشم‌انداز انرژی آن، خواهد داشت؟

لذا فرضیه پیشنهادی ما این است که با اجرای طرح کریدور گاز جنوبی، ترکمنستان از طریق مشارکت در خطوط لوله این کریدور در رقابت با روسیه در تأمین گاز اتحادیه اروپا ایفای نقش خواهد نمود. روش این نوشتار توصیفی - تحلیلی و بر مبنای نظریه وابستگی متقابل می‌باشد.

واژگان کلیدی: ترکمنستان، اتحادیه اروپا، گاز طبیعی، تاناپ، ناباکو و خط لوله ماورای خزر.

Email:Hadiajili@yahoo.com

^۱ نویسنده مسئول، استادیار دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

^۲ دانش آموخته کارشناسی ارشد رشته روابط بین‌الملل، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

Email:Mahnaz_zare2012@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۹۴/۸/۲۷ و تاریخ پذیرش: ۹۴/۱۱/۱۵

مقدمه

انرژی نیاز مبرم جهان در قرن ۲۱ است؛ لذا دسترسی به منابع انرژی برای تمامی سطوح سلسله مراتبی قدرت اهمیتی استراتژیک پیدا کرده است. از این رو، هر یک از بازیگران نظام جهانی به دنبال تعریفی مقبول از جایگاه امنیت انرژی در جهان می‌باشند.

امنیت انرژی از طریق برنامه‌ریزی‌های استراتژیک جهت تضمین متنوع‌سازی کشورهای وابسته به انرژی، متنوع‌سازی منابع موجود و کارایی و انعطاف‌پذیری در بخش انرژی، حاصل می‌شود. در این بین اتحادیه اروپا به دلیل وابستگی به واردات انرژی از روسیه و بی‌ثباتی سیاسی و ناامنی کشورهای حوزه خلیج فارس در پی اتخاذ سیاست‌های نوینی در زمینه امنیت انرژی و پی‌ریزی استراتژی‌های پایدار برای تأمین مطمئن انرژی در آینده است که کشورهای منطقه دریای خزر در راستای سیاست‌های نوین امنیت انرژی آن و تنوع‌سازی مسیرهای انتقال انرژی قرار دارند و پیش‌بینی‌ها در خصوص تولید این کشورها نشان از توان بالای صادراتی آنها در دهه‌های آینده دارد.

پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و شکل‌گیری کشورهای مستقل در حوزه دریای خزر، چشم‌انداز نفت و گاز این منطقه دچار تحول شد و دارندگان منابع هیدروکربنی این منطقه، کم‌کم به بازیگران مؤثری در بازار انرژی جهانی تبدیل شدند و تمرکز این کشورها بر تنوع‌بخشی مسیرهای ارتباط با بازارهای صادراتی با هدف مدیریت بهتر منابع خود و هم‌راستایی این موضوع با خواسته‌های کشورهای غربی از جمله اتحادیه اروپا زمینه را جهت حضور آنها در منطقه فراهم آورد. این منطقه از جایگاه مهمی در اقتصاد کشورهای اروپایی به خصوص در زمینه صادرات انرژی برخوردار است. روسیه و چین در عرصه تجارت خارجی کشورهای منطقه آسیای مرکزی از اولویت برخوردار بودند، اما این وضعیت طی چند سال گذشته تغییر یافته است و رقبای غربی همچون اتحادیه اروپا و ایالات متحده در تلاش برای رسیدن به منطقه جهت استفاده از منابع طبیعی آن هستند. کشورهایی همچون آذربایجان، ترکمنستان، قزاقستان از ظرفیت انرژی بالایی برخوردارند و اتحادیه اروپا به منظور شروع همکاری‌ها با آنها تفاهم‌نامه امضاء کرده است.

از جمله مواردی که در این زمینه قابل ذکر است برنامه اینوگیت^۱ است. این موافقت‌نامه میان کشورهای اروپای شرقی، قفقاز و آسیای مرکزی به امضاء رسید. هدف اصلی از این برنامه ارتقاء و گسترش سیستم خطوط لوله منطقه به منظور تسهیل انتقال نفت و گاز طبیعی به اروپا و بهبود امنیت تأمین آن بود (Ikecchukwu and Chakhava, 2015: 56). با کشف ذخایر گازی قابل توجه در ترکمنستان، اهمیت منطقه از نظر انرژی افزایش یافت و این عامل باعث شد و اروپا با جدیت بیشتری در پی حضور مؤثر در منطقه برآمد. مولفین این مقاله با توجه به این مطلب که ترکمنستان به عنوان یکی از دارندگان ذخایر غنی گاز طبیعی است و از سوی دیگر به دنبال مناقشات این کشور با روسیه جهت صادرات گاز آن و با توجه به سیاست انرژی جدید اتخاذ شده از سوی عشق‌آباد و اقدامات اتحادیه اروپا جهت اجرایی شدن کریدور گاز جنوبی سعی در بررسی جایگاه ترکمنستان در چشم‌انداز انرژی این اتحادیه، خواهند داشت. در این میان سوالی که مطرح می‌شود این است که با توجه به سیاست انرژی جدید اتحادیه اروپا در عرصه سیاست خارجی، ترکمنستان چه جایگاهی در چشم‌انداز انرژی آن، خواهد داشت؟ و فرضیه پیشنهادی این است که با اجرای طرح کریدور گاز جنوبی، ترکمنستان از طریق مشارکت در خطوط لوله این کریدور در رقابت با روسیه در تأمین گاز اتحادیه اروپا، ایفای نقش خواهد نمود. روش این نوشتار توصیفی - تحلیلی و بر مبنای نظریه وابستگی متقابل می‌باشد.

چارچوب نظری: وابستگی متقابل^۲

در سال ۱۹۷۰ به دنبال شکست آمریکایی‌ها در جنگ ویتنام به نظر می‌رسید که قدرت نظامی و مسابقه تسلیحاتی اهمیت خود را از دست داده است. در این دهه بحران نفت و فروپاشی سیستم برتن وودز،^۳ تبدیل اوپک به یک نهاد مهم بین‌المللی، کاهش اختلافات نظامی میان اعراب و رژیم‌صهیونیستی، نشانگر بروز تغییرات اساسی در اقتصاد سیاسی جهان بود. در این زمان اوپک قیمت نفت را چهار برابر کرد و این افزایش قیمت نفت یکی از علل تشدیدکننده رکود اقتصادی و تزلزل رشد تجارت بین‌المللی بود، به علاوه آمریکا مجبور شد پشتوانه طلا

---

1. INOGATE

2. Interdependence

3. Bretton Woods

برای ارز بین‌المللی یعنی دلار را کنار گذارد و در این راه به نرخ‌های ثابت مبادله پایان دهد. یک دیدگاه در میان نویسندگان مدرنیست این بود که به نظر می‌رسد کشورها با تسلط ساختار همکاری و بدون درگیری و کشمکش به سمت یک جامعه جهانی در حرکت هستند و حل و فصل درگیری‌ها در اولویت قرار می‌گیرد (Nye, Keohan, 1987:726) در واقع در این دهه بود که نظریه وابستگی متقابل به شکل جدی مطرح شد و رقابت‌های اقتصادی از اهمیت قابل توجهی برخوردار شدند و به دنبال آن تمایل کشورها به همکاری و تعاون افزایش یافت.

وابستگی یا وابستگی متقابل؟

میان دو مفهوم وابستگی متقابل و وابستگی بایستی تمایز قائل شد. به اعتقاد کوهن و نای^۱، وابستگی متقابل نوعی وابستگی دو جانبه است که بین کشورها و یا بازیگران در کشورهای مختلف وابستگی دوجانبه را به وجود می‌آورد و اثرات متقابل رفتارها دیده می‌شود و سیاست‌ها و اقدامات یک بازیگر تأثیر عمیقی بر سیاست‌ها و اقدامات بازیگر دیگر دارد و بالعکس. اما وابستگی به این معنی است که کشوری به طور قابل توجهی تحت تسلط نیروهای خارجی قرار گیرد (Rana, 2015:291) روزکرانس^۲ و همکاران وی نیز وابستگی متقابل را پیوند مستقیم و مثبت منافع دولت‌ها می‌دانند که تغییر در جایگاه یک دولت موقعیت دیگر دولت‌ها را نیز به همان سمت سوق می‌دهد. همچنین وابستگی متقابل به حالتی اشاره دارد که در آن دولت‌ها در نردبان موقعیت بین‌المللی (توان اقتصادی، قدرت، رفاه، دسترسی به اطلاعات یا فناوری) با یکدیگر بالا و پایین می‌شوند (وحیدی‌راد، ۱۳۹۲: ۴۸) مفاهیم بنادین این نظریه عبارت هستند از وابستگی متقابل، آسیب‌پذیری و حساسیت، تقارن و عدم تقارن، قدرت، هزینه.

نظریه وابستگی متقابل صرفاً به عرصه‌های اقتصادی محدود نمی‌ماند و به سایر حوزه‌ها همچون انرژی نیز سرایت می‌یابد. در جهان امروز همه تولیدکنندگان، صادرکنندگان و مصرف‌کنندگان انرژی در شبکه‌ای از وابستگی متقابل قرار دارند؛ همه آنها نسبت به هر حادثه‌ای که در هر جا و هر زمان در عرضه یا تقاضا رخ دهد آسیب‌پذیر هستند. استقلال حوزه انرژی مانند سایر سیاست‌های انزوای طلبانه خطر پرداخت هزینه‌های بیشتر، عدم انعطاف‌پذیری و در نتیجه عدم امنیت بیشتر انرژی در هنگام آشفتگی عرضه را پدید می‌آورد

^۱ . Keohan and Nay

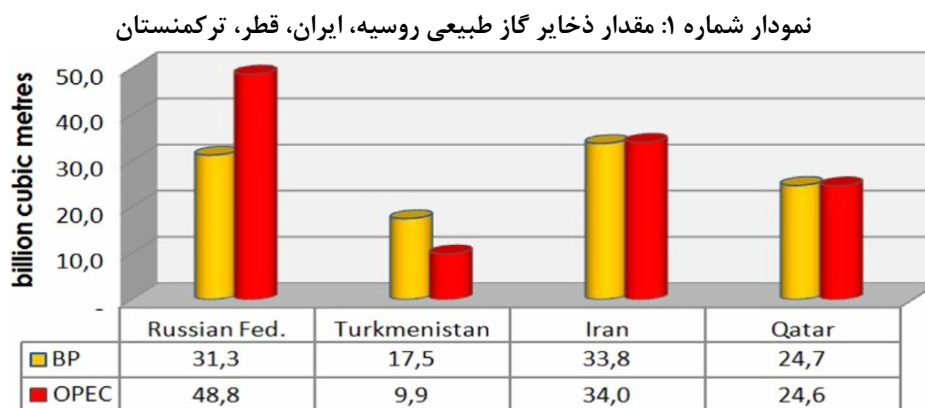
^۲ . Rosecrance

جایگاه ترکمنستان در چشم‌انداز انرژی اتحادیه اروپا / ۵

با هر رابطه تجاری که به واسطه تولید یا تجارت یک منبع انرژی در سطح بین‌المللی شکل می‌گیرد کشورها با یکدیگر پیوند تجاری پیدا می‌کنند. ساختار انرژی جهانی اساساً در جهت حمایت از وضعیت وابستگی متقابل انرژی بین کشورها ایجاد شده است (فرانک، لادیسیلاو، ۱۳۸۷: ۹۹-۱۰۳). در رابطه با اتحادیه اروپا و ترکمنستان تنوع‌سازی مسیرهای واردات و صادرات گاز طبیعی از سوی آنها هر دو را در شبکه‌ای از وابستگی متقابل در حوزه انرژی قرار داده است. هر دو جهت کاهش وابستگی به روسیه در حوزه واردات و صادرات گاز طبیعی به همکاری با یکدیگر نیازمند هستند.

گاز ترکمنستان و سیاست تنوع‌سازی مسیرهای انتقال آن

ذخایر گاز طبیعی ترکمنستان ۱۷/۵ تریلیون متر مکعب برآورد می‌شود (BP, 2016) و چهار کشور، روسیه، ایران، ترکمنستان و قطر بالاترین دارندگان ذخایر گازی در جهان می‌باشند که در این رده‌بندی همان‌گونه که نشان داده شده است، ترکمنستان در جایگاه چهارم قرار می‌گیرد (Esen and Oral, 2016:10)

Source: Esen and Oral, 2016:102

جدول شماره ۱: ذخایر اثبات شده گاز ترکمنستان

در پایان ۲۰۱۵	در پایان ۲۰۱۴	در پایان ۲۰۰۵	در پایان ۱۹۹۵	ذخایر اثبات شده گاز ترکمنستان
۱۷,۵	۱۷,۵	۲,۳	n/a	تریلیون متر مکعب

Source: Bp Statistical Review of World Energy 2016

جدول شماره ۲: تولید و مصرف گاز طبیعی ترکمنستان

سال	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵	واحد
تولید گاز	۳۶,۴	۶۰,۴	۵۹,۵	۶۲,۳	۶۲,۳	۶۹,۳	۷۲,۴	میلیارد مترمکعب
مصرف گاز	۱۹,۷	۲۲,۶	۲۳,۵	۲۶,۳	۲۲,۹	۲۷,۷	۳۴,۳	میلیارد مترمکعب

Source: Bp Statistical Review of World Energy 2016

ترکمنستان کشوری است که پس از استقلال در سال ۱۹۹۱ به دلیل منابع گازی غنی و موقعیت استراتژیک آن از جایگاه جدیدی در روابط بین‌الملل برخوردار شده است، اما در زمان صفرمراد نیازاف^۱ نهاد سیاسی اقتدارگرایانه و رویکرد انزواطلبانه وی توسعه سیاسی این کشور را تحت تأثیر قرار داده بود (Ibid:104) و رژیم ترکمنستان تقریباً به طور کامل از جامعه بین‌الملل جدا شد و فدراسیون روسیه تنها شریک اقتصادی مهم آن بود.

اما با مرگ نیازاف در سال ۲۰۰۶ و روی کار آمدن قربان‌قلی بردی‌محمداف^۲ به عنوان رئیس‌جمهور جدید تغییرات اساسی در این کشور صورت گرفت. وی در سال ۲۰۰۸ در توصیف اولویت‌های سیاست خارجی خود اذعان داشت، "برقراری روابط نزدیک با همسایگانی که با ما ریشه‌های تاریخی، فرهنگی و اقتصادی دارند، جزء اولویت‌های سیاست خارجی ماست و در این راستا روابط خود با ایران ازبکستان، قزاقستان، جمهوری آذربایجان، افغانستان و دیگر کشورهای منطقه را افزایش می‌دهیم. در همین حال مشارکت خود با کشورهای مثل روسیه، چین، ایالات متحده و اتحادیه اروپا را تقویت خواهیم

^۱ . Saparmorad Niyazov

^۲ . Gurbanguly Berdymohammedov

نمود" (Anceschi, 2008:42). وی با باز کردن سیستم سیاسی و بهبود محیط کسب و کار، توانست به جذب سرمایه‌گذاری خارجی از روسیه، چین و غرب پردازد و علاوه بر این قادر به اصلاح قوانین کیفری، اجرایی و سرمایه‌گذاری خارجی شد که بهبود فضای کسب و کار را در پی داشت (Mckinley, 2014) و به دنبال آن با حذف اصل بی‌طرفی دائم از قانون اساسی ترکمنستان، آمادگی خود را برای حضور جدی در عرصه روابط منطقه‌ای و بین‌المللی اعلام کرد. این کشور در دوران پس از استقلال، جهت صادرات گاز خود وابستگی سنتی به روسیه داشت، اما بروز اتفاقاتی منجر شد که این کشور در زمان بردی محمداف تنوع‌سازی مسیرهای انتقال گاز طبیعی را در پیش گیرد.

انفجار ۴۸۷ کیلومتر از خط لوله آسیای مرکزی-مرکز^۱ در مجاورت مرز ترکمنستان-ازبکستان در هشتم و نهم آوریل ۲۰۰۹ و ایجاد بحران در روابط گازی دو کشور، استراتژی انرژی عشق‌آباد را تغییر داد. پس از انفجار این خط لوله روسیه جریان انتقال گاز ترکمنستان را کاهش داد. در حالی که دولت ترکمنستان گازپروم را مسئول این خراب‌کاری می‌دانست مقامات روسی دلایل فنی را عامل انفجار می‌دانستند و معتقد بودند که سیستم این خط لوله خیلی قدیمی است و ظرفیت کافی برای پمپاژ مقادیر زیاد گازی که ارسال می‌شود را ندارد، لذا پس از توافقات صورت گرفته میان دو کشور و حل اختلافات ارسال گاز بار دیگر از ۹ ژانویه ۲۰۱۰ از سر گرفته شد؛ اما برخلاف توافقاتنامه‌های سال ۲۰۰۳ و ۲۰۰۵ که روسیه متضمن خرید ۸۰ به علاوه ۱۰ میلیون مترمکعب گاز طبیعی به صورت اختیاری از گاز ترکمنستان شده بود (Nichol, 2014:34) در توافقاتنامه جدید میان روسیه و ترکمنستان (جهت خرید گاز طبیعی ترکمنستان)، روسیه اعلام کرد دریافت ۳۰ میلیون مترمکعب گاز طبیعی را تا سال ۲۰۲۸، تضمین می‌کند. البته، بروز بحران مالی در اروپا و به تبع آن کاهش تقاضای گاز از سوی کشورهای این قاره از روسیه با آغاز فصل گرما عمده‌ترین دلیل این اقدام بود. با این حال روسیه در سال ۲۰۱۰، تنها ۱۰-۱۲ میلیون مترمکعب از گاز طبیعی ترکمنستان را خریداری کرد که با توجه به اتفاقات رخ داده ترکمنستان سعی نمود میزان وابستگی خود به این کشور جهت صادرات گاز طبیعی را کاهش دهد. به عنوان مثال مقامات ترکمن مایل به سرمایه‌گذاری روسیه در طرح خط لوله داخلی شرق-غرب ترکمنستان که به طول ۹۰۰ کیلومتر

---

^۱ . Central Asia-Center

از حوزه یولاتان در جنوب این کشور^۱ به سمت دریای خزر کشیده می‌شود، نبودند و به دیگر گزینه‌های حمل و نقل در منطقه توجه داشتند (Aric, Elik, 2010:182-183).

در نهایت بایستی اذعان کرد اتخاذ رویکرد تنوع‌سازی مسیرهای انتقال انرژی در دوره بردی محمداف بر خلاف دوره نیازاف با موفقیت همراه بود و همکاری‌های مفیدی با سایر کشورها در زمینه صادرات انرژی، صورت پذیرفت که از آن جمله می‌توان به احداث خط لوله انتقال گاز آسیای مرکزی - چین^۲، امضای موافقتنامه تاپی^۳ (خط لوله انتقال گاز ترکمنستان - افغانستان - پاکستان - هند)، احداث خط لوله دوم گاز ترکمنستان به ایران و مشارکت در طرح‌های ناباکو^۴ و خط لوله ماورای خزر^۵، اشاره کرد.

در راستای موفقیت‌های به دست آمده در عرصه تنوع‌سازی مسیرهای انتقال گاز طبیعی، بردی محمداف در ۱۳ و ۱۴ مارس ۲۰۱۳، یک کنفرانس بزرگ نفت و گاز در دبی برگزار کرد و بار دیگر برنامه‌های خود جهت تنوع بخشیدن به مسیرهای صادرات انرژی را تکرار کرد (Rejepova, 2013).

اتحادیه اروپا و امنیت انرژی

امنیت انرژی در مفهوم متداول در مواردی کاربرد دارد که ترس تأمین انرژی وجود دارد. در این امر یک ادراک واقعی از خطر وجود دارد ولی لزوماً منعکس کننده واقعیت خطر نیست (Talus, 2010:34). در رابطه با مفهوم امنیت انرژی تعاریف وسیعی ارائه شده است. ساده‌ترین شکل تعریف آن که توسط آژانس بین‌المللی انرژی^۶ ارائه شده است به امنیت انرژی به عنوان "دسترسی مداوم به منابع انرژی با قیمت مناسب" اشاره دارد (Stang and Dreyer, 2013: 2).

طبق این تعریف در اتحادیه اروپا بحث امنیت انرژی تا حد زیادی به بحران گازی سال ۲۰۰۶ و ۲۰۰۹، مرتبط است. زمانی که روسیه به دنبال درگیری‌های آن با بروکسل بر

^۱ . Yoloten

^۲ . Central Asia-China Pipeline

^۳ . Tapi

^۴ . Nabucco

^۵ . Trans - Caspian Pipeline

^۶ . IEA

ر قیمت گاز و بدهی‌ها، صادرات گاز خود به اروپا را از طریق خط لوله اوکراین متوقف نمود (Heshmati and Abolhosseini, 2016:13) زیرا بیش از ۵۰ درصد از گاز صادراتی روسیه از طریق اوکراین به اروپا می‌رسد (Sidi, 2015:4) این بحران و به دنبال آن افزایش قیمت نفت باعث افزایش ترس در زمینه تأمین انرژی در اتحادیه اروپا شد. در واقع نگرانی عمده آنها این بود که اقتصاد آنها تحت فشار سیاسی ناشی از صادرات انرژی و رقابت استراتژیک با چین که نیازمند منابع انرژی بود ضعیف شود (Op.Cit:13). بنابراین اتحادیه اروپا نیازمند اقدامات اساسی جهت کاهش آسیب‌پذیری در تأمین انرژی مورد نیاز خود و به کارگیری امنیت انرژی مؤثر در این زمینه بود. در این راستا، اگر امنیت انرژی مؤثر برای اتحادیه اروپا شکستن انحصار روسیه در تأمین انرژی مورد نیاز آن باشد این اتحادیه نیازمند اقدامات متعددی در هر دو عرصه داخلی و خارجی می‌باشد. بدین منظور اتصال به شبکه‌های حمل و نقل و بازارهای انرژی و تنوع‌سازی مسیرهای تأمین آن بایستی دنبال شود. به عنوان مثال کشورهای اروپایی بایستی به دنبال واردات گاز طبیعی بیشتر از مجموعه صادرکنندگان انرژی در حال ظهور باشند؛ که در همین راستا، ساخت مسیرهای جایگزین و خطوط لوله انرژی همچون، تاناپ، تاپ، ناباکو، ابزاری در جهت گسترش و تنوع روابط تجاری و واردات انرژی است.

علاوه بر این، منشور پیمان انرژی^۱ نیز در رسیدن به امنیت مؤثر انرژی اتحادیه اروپا، نقش مهمی را ایفاء می‌کند؛ که در این راستا از اکتبر سال ۲۰۱۴، مذاکرات در مورد ایجاد این منشور آغاز شده است و در سال ۲۰۱۵ در کنفرانس لاهه به طور رسمی به تصویب و امضاء رسید (Leal Acras, Rios Alemany, Grasso, 2015:3) این منشور از اعضا می‌خواهد تا ضمن افزایش بخشیدن به همکاری‌های انرژی میان خود به منظور کاهش وابستگی به کشورها یا مناطق خاص صادرکننده انرژی، تنوع بیشتری به عرضه‌کنندگان انرژی به اتحادیه اروپا دهند.

---

^۱. ECT

مصرف گاز اتحادیه اروپا و میزان وابستگی آن به گاز پروم

اتحادیه اروپا بزرگترین واردکننده انرژی در جهان است و ۵۳ درصد از انرژی مصرفی خود را وارد می‌کند. تولید سوخت‌های فسیلی آن در داخل همچنان رو به کاهش است و پیش‌بینی‌ها حاکی از آن است که واردات گاز آن بین سال‌های ۲۰۲۰ و ۲۰۳۰، افزایش یابد اما واردات نفتی همچنان ثابت باقی بماند (EIA, 2014). در حال حاضر اروپا سالانه ۴۰۰ میلیارد مترمکعب گاز طبیعی در سال وارد می‌کند که روسیه ۴۰ درصد از کل واردات آن را تأمین می‌کند (Badykova, 2016). در واقع اتحادیه اروپا متکی به غول انرژی روسیه گاز پروم جهت تأمین حدود یک سوم از گاز طبیعی آن است و مسکو به نوبه خود درآمد قابل توجهی را از فروش آن به دست می‌آورد (Kanter, 2016). گاز پروم تنها شرکت قانونی روسیه است که مطابق با قانون این کشور اجازه صادرات گاز روسیه از طریق خطوط لوله را دارد و از یک موقعیت انحصاری در بسیاری از کشورهای اروپای مرکزی و اروپای شرقی، برخوردار است (Cohen, 2014:5).

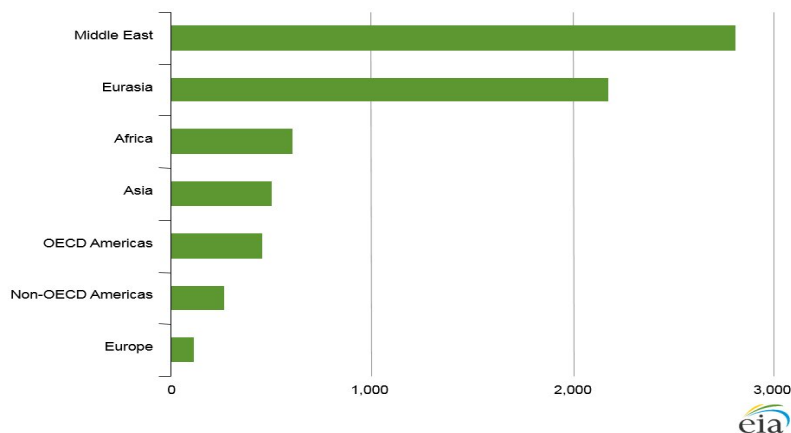
اما این موقعیت در حال تضعیف است همان‌گونه که بیان شد با ایجاد بحران در روابط گازی روسیه و اتحادیه اروپا و به دنبال آن مناقشات ایجاد شده از سوی روسیه جهات الحاق شبه جزیره کریمه و تلاش‌های آن در جهت بی‌ثبات کردن اوکراین، کشورهای عضو اتحادیه را مجبور به توجه بیشتر به تأمین‌کنندگان خارجی و منابع جایگزین از جمله کشورهای عضو شوروی سابق کرده است. اما روسیه به طور منفعلانه به تماشای این نمی‌نشیند که کشورهای شوروی سابق رقیب جدی آنها در ارسال گاز به اتحادیه اروپا شوند و در این راه کارشکنی‌های زیادی را اعمال کرده است.

در شکل صفحه بعد ذخایر اثبات شده گاز طبیعی مناطق مختلف جهان نشان داده شده است که در این بین خاورمیانه بیشترین سهم ذخایر و اروپا از کمترین میزان سهم برخوردار است.

جایگاه ترکمنستان در چشم‌انداز انرژی اتحادیه اروپا / ۱۱

نمودار شماره ۲: ذخایر اثبات شده گاز طبیعی جهانی در ژانویه ۲۰۱۶

Figure 3-38. World proved natural gas reserves by region as of January 1, 2016
trillion cubic feet

Source: EIA 2016 (http://www.eia.gov/forecasts/ieo/nat_gas.cfm)

کریدور گاز جنوبی

طرح کریدور گاز جنوبی، یک ابتکار جهت تأمین گاز طبیعی از دریای خزر و خاورمیانه به اروپا است که استراتژی متضادی را در جهت تنوع‌سازی تأمین گاز طبیعی این اتحادیه و امنیت انرژی آن با حذف روسیه ایفاء می‌کند. مهم‌ترین طرح‌هایی که این کریدور جهت تأمین گاز طبیعی دربردارد شامل ناباکو، خط لوله ترنس آدریاتیک^۱ برای اتصال به یونان، آلبانی و ایتالیا و ترنس‌آناتولی^۲، جهت اتصال گرجستان و یونان از طریق ترکیه می‌باشد. این کریدور امکان حمل و نقل ۶۰ تا ۱۲۰ میلیارد مترمکعب گاز طبیعی را در سال از دریای خزر و آسیای مرکزی فراهم می‌آورد (Stefanova, 2012: 58).

پس از رها شدن خط لوله ناباکو در سال ۲۰۱۲ کریدور گاز جنوبی نیز از سوی بروکسل مورد بی‌توجهی قرار گرفت اما دو سال بعد در سال ۲۰۱۴، اتحادیه اروپا در راستای استراتژی انرژی خود مجدداً طرح را احیاء نمود و مذاکرات جهت ساخت آن را از سر گرفت (Jarosiewicz, 2015: 7) به دنبال توافقات صورت گرفته جهت ساخت این کریدور در ۲۹ فوریه سال ۲۰۱۶، شورای مشورتی کریدور گاز جنوبی برای دومین بار در باکو تشکیل

¹ . Pipeline Trans Adriatic (TAP)

² . Trans-Anatolian Gas Pipeline (TANAP)

جلسه داد. تأکید عمده آنها در این نشست این بود که تنوع منابع تأمین گاز طبیعی به عنوان جزء کلیدی سیاست امنیت انرژی اتحادیه اروپا بایستی ادامه پیدا کند و طرح کریدور جنوبی در راستای این استراتژی انرژی دنبال می‌شود (Badykova, 2016).

به گفته رئیس کمیسیون اتحادیه اروپا، جوز مانوئل باروسو^۱ این کریدور یک راه انرژی استراتژیک و یک حقیقت ژئواستراتژیک در قرن ۲۱ خواهد بود (Bremen, Kuszniir, 2015:6) و یکی از سیستم‌های پیچیده و ارزشمند گازی است که تاکنون در جهان توسعه یافته است و با عبور از هفت کشور ده‌ها شرکت بزرگ انرژی را درگیر می‌کند.

خط لوله تاناپ

خط لوله ۹,۲ میلیارد دلاری تاناپ، جهت انتقال گاز طبیعی میدان شاه‌دینیز^۲ جمهوری آذربایجان از مرز گرجستان و ترکیه به مرزهای غربی ترکیه و در نهایت به اروپا طراحی شده است (Tsurkov, 2016) و در این راستا، ترکیه و جمهوری آذربایجان برای تأمین گاز طبیعی مورد نیاز جهت صادرات به اتحادیه اروپا از طریق خطوط لوله تاپ و تاناپ، تعاملات خود را با تولیدکنندگان گاز منطقه از جمله ترکمنستان، ایران و عراق افزایش داده‌اند و در ۷ نوامبر ۲۰۱۴، مقامات شرکت دولتی نفت جمهوری آذربایجان^۳، اظهار داشتند که جهت توسعه طرح‌های دریایی نفت و گاز ترکمنستان، مایل به کمک برای توسعه زیرساخت‌های خطوط لوله نفت و گاز آن می‌باشند. اخیراً نیز ترکیه و ترکمنستان یک چارچوب موافقتنامه را با هدف تحویل گاز طبیعی ترکمنستان به اروپا از قلمرو ترکیه و به واسطه خط لوله تاناپ امضاء کردند (Op.Cit:7).

طیب اردوغان^۴ رئیس‌جمهور ترکیه نیز طی سفر خود به عشق‌آباد در سال ۲۰۱۴، اظهار داشت، ما اهمیت فراوانی به تحویل گاز ترکمنستان به اروپا از طریق ترکیه، می‌دهیم و امنیت انرژی اتحادیه اروپا برای ما دارای اهمیت است. پیش‌بینی می‌شود؛ تاناپ ۱۶ میلیارد متر مکعب گاز طبیعی را در سال از میدان شاه‌دینیز جمهوری آذربایجان که یکی از بزرگترین میدان‌های گازی جهان است به اروپا انتقال می‌دهد و ظرفیت آن قرار است به ۲۳ میلیارد

^۱ . Jose Manuel Barroso

^۲ . Shahdeniz

^۳ . Socar

^۴ . Tayyip Erdogan

مترمکعب در سال ۲۰۲۳ و ۳۱ میلیارد مترمکعب تا سال ۲۰۲۶، افزایش یابد. انتظار می‌رود ساخت این خط لوله تا پایان سال ۲۰۱۸، تکمیل شود و تحویل گاز فاز دوم میدان شاه‌دنیز را به اروپا از سال ۲۰۱۹، آغاز کند (Gurt, 2014).

صادرات گاز ترکمنستان از طریق تاناب، مستلزم ساخت خط لوله ماورای خزر است و آنکارا اعلام کرده است که قصد دارد ۵-۶ میلیارد مترمکعب گاز طبیعی ترکمنستان را از طریق تاناب انتقال دهد. پس از لغو تحریم‌ها علیه ایران تاناب از اهمیت بیشتری برخوردار خواهد شد به گونه‌ای که رونق عبدالله‌اف^۱ رئیس شرکت دولتی نفت جمهوری آذربایجان نیز، در مصاحبه مطبوعاتی خود در ۴ آوریل ۲۰۱۵ این مسأله را مورد تأکید قرار داد (Tanchum, 2015:12-13). زیرا این خط لوله یکی از مسیرهای مهم جهت انتقال گاز طبیعی ایران به اتحادیه اروپا خواهد بود که موجب رونق و اهمیت فزاینده آن خواهد گشت.

شکل شماره ۱: مسیر خطوط لوله‌های تاپ، تاناب، ناباکو غربی و سوت استریم

Source: <https://www.google maps.com>

حضور ترکمنستان در طرح خط لوله ناباکو

منطقه دریای خزر به دلیل منابع انرژی غنی آن، محور اصلی امنیت انرژی اتحادیه اروپا است؛ اگرچه این منطقه به طور سنتی تحت کنترل روسیه بوده است با این حال در دهه گذشته اتحادیه اروپا به طور فزاینده در حال برنامه‌ریزی خطوط لوله در منطقه با حذف روسیه

^۱. Rovnag Abdullaev

است که طرح خط لوله گاز طبیعی ناباکو به طور قابل توجهی در مرکز این تلاش استراتژیک بوده است. این طرح جهت اتصال منابع دریای خزر به بازارهای اروپا طراحی شده است و از پشتیبانی کامل اتحادیه اروپا جهت تنوع بخشیدن به منابع تأمین انرژی آن برخوردار بود که با توجه به ظرفیت ۳۱ میلیارد مترمکعبی آن به طور بالقوه می‌تواند ۴,۴ درصد از کل گاز طبیعی مورد نیاز را تأمین کند (Bajrektarevic and Posaga, 2016: 16).

طرح ۳۸۰۰ کیلومتری ناباکو به عنوان بخشی از کریدور گاز جنوبی از طریق کشور ترکیه آسیای مرکزی را به اروپای مرکزی و جنوب اروپا اتصال می‌دهد. کنسرسیوم تشکیل‌دهنده آن شامل ۶ شرکت بوتاس^۱ (ترکیه)، بلغاری انرژی^۲ (بلغارستان)، ترنس‌گاز^۳ (رومانی)، مل^۴ مجارستان، او ام وی^۵ اتریش و آر دابلیو ای^۶ آلمان، می‌باشد (DeMicco, 2015: 6). این خط لوله به دلیل رقابتی که در تأمین گاز اتحادیه اروپا با روسیه ایجاد می‌نمود با مخالفت شدید از سوی آن مواجه شده و در تقابل با ناباکو، طرح خط لوله جریان جنوبی^۷ را مطرح نمود و از این طریق سعی در تثبیت نقش خود به عنوان بزرگ‌ترین تأمین‌کننده گاز اتحادیه اروپا دارد. طرح این خط لوله به روسیه امکان می‌دهد که گاز خود را بدون آنکه از خاک اوکراین عبور کند به اروپا صادر کند، اما با توجه به چالش‌های موجود هنوز به مرحله بهره‌برداری نرسیده است.

---

^۱ . Botas

^۲ . Bulgarian Energy

^۳ . Transgaz

^۴ . Mol

^۵ . OMV

^۶ . RWE

^۷ . South Stream

شکل شماره ۲: سیستم خط لوله ناباکو

Source: <https://www.google maps.com>

ناباکو به عنوان یک طرح مقدماتی توسط کمیسیون اروپا تصدیق و امضاء شد و تنها چند روز بعد از کنفرانس بوداپست^۱ در مورد این طرح، وزیر انرژی انگلیس، مالکوم ویکس^۲ از ترکمنستان و جمهوری آذربایجان دیدن کرد و بر نقش مهم این دو کشور در تأمین انرژی مورد نیاز ناباکو، اشاره کرد. این دیدارها توسط کشورهای اروپایی ادامه پیدا کرد و در سال ۲۰۰۷، وزیر اقتصاد اتریش مارتین برنستاین^۳ و پس از آن نیز رئیس سیاست خارجی اروپا، خاویر سولانا^۴ برای آغاز مذاکرات به عشق آباد سفر کردند (Norling, 2008:131). این دیدارها نشان دهنده این بود که عوامل تصمیم گیرنده اتحادیه اروپا اهمیت زیادی به همکاری انرژی با ترکمنستان معطوف داشته‌اند و مایل به حضور آن در خط لوله ناباکو می‌باشند. در ادامه دیدارهای صورت گرفته در آوریل سال ۲۰۰۸ پس از ملاقات هیاتی بلند مرتبه از اتحادیه اروپا با مقامات ترکمنستان در عشق آباد، کمیسیون اروپا و دولت ترکمنستان یک تفاهم‌نامه استراتژیک را جهت همکاری در بخش انرژی امضاء کردند (Boonstra, 2010:2) و به دنبال آن بردی محمداف، اعلام کرد که ترکمنستان آمادگی دارد ۱۰ میلیارد متر مکعب گاز طبیعی در سال به طرح ناباکو اختصاص دهد که این گامی مهم در جهت تثبیت مشارکت انرژی اتحادیه اروپا و ترکمنستان بود (Anceschi, 2010: 109-110)

^۱ . Budapest
^۲ . Malcolm Wicks
^۳ . Martin Bartenstein
^۴ . Javier Solana

مشارکت ترکمنستان در موفقیت ناباکو که هزینه ساخت آن بالغ بر ۱۱ میلیون دلار می‌باشد، بسیار مهم است. در جلسه رسمی که در سه هفته اول آوریل ۲۰۱۰ در عشق آباد برگزار شد علاوه بر گوندر اتینگر^۱ متصدی انرژی اتحادیه اروپا شش نماینده از اتریش، بلغارستان، ایتالیا، پرتغال، رومانی و انگلستان نیز با هدف همکاری دو جانبه در بخش انرژی، حاضر شدند که در بیشتر موارد بحث آنها بر مشارکت ترکمنستان در طرح ناباکو تمرکز داشت (Ibid, 111)؛ اما در سال ۲۰۱۲ اولین ضربه مخرب به ناباکو وارد شد، زمانی که مسیر پیشنهادی به ۱۳۰۰ مایل رسید و بیش از نیمی از آن کاهش یافت و بخش شرقی خط لوله متوقف شد و راه را برای خط لوله تاناپ، باز کرد و بخش باقی مانده از آن پس به عنوان ناباکو غربی^۲، شناخته شد؛ اما این کاهش نتوانست این طرح را از ضربه شکننده‌ای که در ژوئن ۲۰۱۳، دریافت کرد نجات دهد. زمانی که کنسرسیوم شاه‌دیز جمهوری آذربایجان، خط لوله تاپ را در رقابت با ناباکو به جای آن انتخاب کرد و یک دهه برنامه‌ریزی برای ساخت آن به پایان رسید و شانس کمی برای شروع دوباره آن وجود دارد (Bajrektarevic and Posaga, Op.Cit) در صورت اجرایی شدن این خط لوله ترکمنستان نقش خود را در جهت تأمین گاز مورد نیاز آن ایفاء خواهد نمود همان‌گونه که بارها برای مشارکت در آن ابراز علاقه کرده است و حتی مناسبات خود را با کشورهای اروپایی جهت جلب توجه آنها برای حضور در این طرح، توسعه داده است.

خط لوله ماورای خزر

خط لوله ترانس خزر برای ترانزیت گاز ترکمنستان به اروپا از مسیر دریای خزر و در راستای طرح "کریدور گاز جنوبی"، طراحی شده است که مشارکت جمهوری آذربایجان و ترکیه را نیز در این طرح در برمی‌گیرد و به عنوان بخشی از این کریدور، لحاظ می‌گردد. مطالعه بر روی امکان‌سنجی ساخت این خط لوله از اواخر دهه ۹۰ میلادی آغاز شد. نسخه اولیه این طرح توسط یک کنسرسیوم متشکل از انرون^۳، بتچال^۴ و

^۱ . Gunther Oettinger

^۲ . Nabucco West

^۳ . Enron

^۴ . Betchel

جنرال الکتریک^۱، تأیید شد و از سوی دولت کلینتون، پشتیبانی شد؛ اما با کشف حوزه گازی شاه‌دینیز جمهوری آذربایجان این کشور خود را به عنوان منبع تأمین‌کننده گاز ناباکو و نه فقط یک کشور ترانزیت‌کننده مطرح کرد و این اجازه را به باکو داد که در روابط خود با ترکمنستان در رابطه با اختلاف نظر در مورد وضعیت حقوقی دریای خزر و همچنین حق بهره‌برداری از حوزه کاپازسردار^۲، قاطعانه‌تر برخورد کند (Giuli, 2008:131). البته با تغییر ریاست جمهوری ترکمنستان و روی کار آمدن بردی محمداف، سد اصلی در ساخت خط لوله توسط وی از میان برداشته شد.

ترکمنستان به عنوان یکی از دارندگان ذخایر غنی گاز طبیعی از اولویت‌های اتحادیه اروپا جهت مشارکت در خط لوله ماورای خزر است. این خط لوله از ترکمنستان به ساحل دریای خزر در باکو و از آنجا به ترکیه خواهد رسید و در نهایت به اروپا می‌رسد (Norling, 2007: 21-33).

در سپتامبر ۲۰۱۱، مجلس اتحادیه اروپا با شروع مذاکرات با ترکمنستان و جمهوری آذربایجان جهت تسهیل توافقات برای ساخت خط لوله ماورای خزر موافقت نمود. اگرچه روسیه مخالف ساخت آن است و به نظر می‌رسد در پی حفظ نقش خود به عنوان واردکننده اصلی گاز ترکمنستان و جلوگیری از رقابت آن با روسیه جهت صادرات مستقیم گاز طبیعی به اتحادیه اروپا است. در اواسط اکتبر ۲۰۱۱، رئیس‌جمهور روسیه مدودیف^۳ بار دیگر هشدار می‌دهد که موافقت همه کشورهای ساحلی دریای خزر برای ساخت خط لوله، لازم است. در پاسخ وزیر خارجه ترکمنستان نیز به چند توافقنامه دو جانبه دریایی که میان روسیه و کشورهای دیگر منعقد شده است، اشاره کرد و استدلال نمود که ترکمنستان نیز به طور مشابه می‌تواند برای ساخت خط لوله ماورای خزر با جمهوری آذربایجان به توافق برسد (Ranter and Others, 2013:16-22) از دیگر دلایل مخالفت مقامات روسی جهت ساخت خط لوله ماورای خزر این است که معتقد هستند ساخت آن آلودگی زیستی به همراه خواهد داشت زیرا احتمال نشت نفت از این خط لوله را خطر بسیار مهمی می‌دانند که بزرگترین و مهم‌ترین دریاچه جهان را با تهدید مواجه خواهد کرد و برخی از کشورهای

---

¹ . General Electric

² . Kyapaz Serdar

³ . Medvedev

منطقه معتقد هستند که در صورت بروز هر نوع حادثه‌ای برای خط لوله مذکور تمام آب‌های دریای خزر تحت تاثیر قرار خواهد گرفت و لذا باید چنین طرح‌هایی با هماهنگی و توافق تمام کشورهای ساحلی اجرا شوند؛ اما ترکمنستان و اتحادیه اروپا در راستای توسعه همکاری‌ها در بخش انرژی ساخت این خط لوله را ضروری می‌دانند. لزوم تنوع‌بخشی برای تأمین امنیت انرژی اتحادیه اروپا اساسی‌ترین محرک در استقرار خط لوله ماورای خزر می‌باشد. به همین دلیل جای تعجب نیست که گام‌های مهمی جهت تحقق بخشیدن به این خط لوله توسط اتحادیه اروپا و ترکیه در مذاکرات با دو جمهوری آذربایجان و ترکمنستان، برداشته شود.

در این راستا مذاکرات سه جانبه میان اتحادیه اروپا، ترکمنستان و جمهوری آذربایجان راه را برای رسیدگی به موضوعات حل نشده میان باکو و عشق‌آباد (از جمله مالکیت حوزه‌های نفت و گاز مورد نزاع میان دو کشور) هموار نمود و گفت‌وگوهای سه جانبه‌ی اخیر میان ترکیه و دو کشور حوزه دریای خزر (ترکمنستان و جمهوری آذربایجان)، طرح ماورای خزر را احیاء نمود. در یک می ۲۰۱۵ نیز طی ملاقات وزیر انرژی جمهوری آذربایجان، ترکیه و ترکمنستان و نمایندگان اتحادیه اروپا در عشق‌آباد اظهارنامه‌ای به امضاء رسید که بر توسعه همکاری‌ها در بخش انرژی، جهت صادرات گاز ترکمنستان به اروپا تمرکز داشت (Indeo, 2015: 1-2) به علاوه معاون رئیس کمیسیون اتحادیه اروپا در جریان سفر به عشق‌آباد با تانر ییلدیز^۱ وزیر انرژی ترکیه، ناطق علی‌یف^۲، وزیر انرژی جمهوری آذربایجان، بای‌مراد حاج محمدوف^۳، معاون نخست وزیر ترکمنستان و کاکایوف^۴، رئیس آژانس منابع هیدروکربونی ترکمنستان دیدار کرد و این مقام ارشد اعلام نمود در این دیدار رسمی ما درباره همه جنبه‌های ساخت خط لوله گازی ماورای خزر گفتگو کردیم و گام بزرگی در این مسیر راهبردی برداشتیم (Gurt, 2015).

ترکمنستان نیز در نظر دارد نشست سران جمهوری آذربایجان، ترکمنستان و ترکیه را در اواخر سال ۲۰۱۶ برگزار کند که در این نشست در مورد چشم‌انداز ساخت خط لوله ۳۰۰ کیلومتری ماورای خزر بحث خواهد شد. این کشور حدود ۷۵ میلیون مترمکعب گاز

^۱. Taner Yildiz

^۲. Natiq Aliyev

^۳. Baymurad Hojamukhamedov

^۴. Kakayev

طبیعی در سال تولید می‌کند و در نظر دارد تولید آن را به ۲۳۰ میلیارد مترمکعب تا سال ۲۰۳۰، افزایش دهد (Kosolapova, Badalova, 2016) که با توجه به این افزایش تولید تنوع‌سازی مسیرهای انتقال گاز طبیعی به شکل جدی‌تری از سوی مقامات ترکمنی دنبال خواهد شد و در رابطه با انتقال آن به اتحادیه اروپا، خط لوله ترانس خزر طرحی امیدوارکننده در این زمینه است و می‌تواند بخشی از طرح‌هایی در مقیاس بزرگ‌تر از جمله آگری و تاناپ شود.

به گفته رئیس‌جمهور ترکمنستان این کشور در حال مطالعه فرصت‌ها جهت ورود به بازار اروپا است و در سال‌های اخیر ترکمنستان، جمهوری آذربایجان، ترکیه، گرجستان و اتحادیه اروپا مذاکرات جهت اجرای طرح خط لوله گاز ترانس خزر را تشدید کرده‌اند و در این راستا طرح کریدور گاز جنوبی که در بردارنده این خط لوله نیز می‌باشد در حال تبدیل شدن به یک اولویت قابل توجه برای بروکسل است. عشق‌آباد معتقد است رضایت کشورهای که این طرح را پوشش می‌دهند (ترکمنستان و جمهوری آذربایجان) برای شکل‌گیری خط لوله ماورای خزر کافی است که در این رابطه جمهوری آذربایجان آمادگی خود برای در اختیار گذاشتن سرزمین، فرصت حمل و نقل و زیرساخت‌ها برای اجرای این طرح را اعلام کرده است (Trend, 2015) در حقیقت این کشور نیز از ساخت خط لوله ماورای خزر بهره خواهد برد زیرا با اجرای این طرح نه تنها به عنوان یک کشور عرضه‌کننده گاز مطرح خواهد شد، بلکه نقش ترانزیتی آن را نیز بر عهده خواهد داشت.

دولت ترکمنستان برخی اقدامات عملی را جهت تحقق خط لوله ماورای خزر در پیش گرفته است که از آن جمله می‌توان به ساخت خط لوله گاز سراسری شرق-غرب جهت انتقال ۳۰ میلیارد مترمکعب گاز طبیعی در سال اشاره کرد که عملیات ساخت آن از سال ۲۰۱۲ آغاز شده است و از جنوب شرق ترکمنستان جایی که بزرگترین میدان‌های گازی در آنجا واقع شده است آغاز و به ساحل شرقی دریای خزر در نزدیکی بندر ترکمن‌باشی خواهد رسید (Mammadov, 2015) در واقع بندر مذکور قرار است نقطه آغاز خط لوله ماورای خزر باشد که قرار است گاز ترکمنستان و جمهوری آذربایجان را از طریق دریای خزر به یکدیگر متصل کند و در اواخر ماه دسامبر سال ۲۰۱۵، ترکمنستان رسماً از اتمام خط لوله گاز شرق-غرب خبر داد.

انرژی و توسعه مناسبات ترکمنستان با اتحادیه اروپا

پس از مطرح شدن خط لوله ناباکو از سوی اتحادیه اروپا و آمریکا، ترکمنستان نیز در صدد توسعه روابط دیپلماتیک خود با اتحادیه، جهت مشارکت در این خط لوله و سرمایه‌گذاری در بخش انرژی ترکمنستان برآمد.

بدین منظور بردی‌محمداف در نوامبر ۲۰۰۷، اولین دیدار رسمی خود را از بروکسل به عمل آورد. در آنجا بردی‌محمداف با مقامات رسمی اتحادیه اروپا ملاقات کرد و جلسات جداگانه‌ای را با کمیسیون اتحادیه اروپا برای روابط خارجی، انرژی و تجارت تشکیل داد. او نیاز به همکاری بیشتر شرکت‌های اروپایی در بازسازی دو پالایشگاه بزرگ نفتی یکی در بندر ترکمن‌باشی و دیگری نزدیک به مرز ازبکستان در شهر سیدی را نیز مورد تأکید قرار داد. در رابطه با جذب سرمایه‌گذاری اروپا در بخش انرژی ترکمنستان، بروکسل بر ایجاد فضای مناسب سرمایه‌گذاری برای کسب و کار و بهبود قوه مقننه تأکید داشت که در این رابطه بردی‌محمداف به همتایان خود در اتحادیه اروپا اطمینان داد که این کشور مایل به همکاری‌های نزدیک با اتحادیه اروپا است (Durdiyeva, 2007) در این دیدار اگرچه هیچ موافقتنامه واقعی امضاء نشد، ولی در کل با توجه به سطح و دامنه مذاکرات این بازدید موفق بود. در مذاکرات بسیاری از مسائل مورد بحث قرار گرفت، اما هدف اصلی بردی‌محمداف، جذب سرمایه‌گذاری بیشتر اروپا در بخش انرژی ترکمنستان و ساخت خط‌لوله برنامه‌ریزی شده ناباکو، بود.

در ۱۳ نوامبر ۲۰۰۸ نیز بردی‌محمداف یک سفر پنج روزه جهت دیدار از اتریش و آلمان داشت و همراه با ۱۷۰ نفر از هیات دولت از این دو کشور دیدن نمود. در اولین روز ملاقات هیات اقتصادی ترکمنستان - آلمان در هتل آدلن^۱ حضور یافتند و در آنجا بردی‌محمداف خطاب به نمایندگان شرکت‌های آلمانی و اروپایی اذعان داشت با توجه به ذخایر غنی گاز طبیعی در قسمت شرق کشور و بررسی‌های انجام شده توسط شرکت بریتانیایی گافنی کلاین و همکاران وی^۲، ترکمنستان یکی از بزرگترین تولیدکنندگان بالقوه انرژی در جهان است و فرصت‌های مناسب جهت سرمایه‌گذاری اتحادیه اروپا در این بخش

^۱ . Adlon

^۲ . Gaffney, Cline and Associates

وجود دارد و در پایان صدراعظم آلمان آنگلا مرکل^۱ نیز موافقت خود را جهت توسعه همکاری‌ها در بخش انرژی اعلام داشت (Durdıyeva, 2008) در حقیقت این سفر یک پیشرفت عمده در عرصه روابط خارجی ترکمنستان بود و برای اقتصاد ترکمنستان و مردم آن، مفید بود.

رئیس‌جمهور ترکمنستان در ادامه توافقات صورت گرفته جهت صادرات گاز طبیعی آن به اروپا در مراسم افتتاح خط لوله گاز سراسری شرق-غرب بیان داشت که این کشور آماده عرضه گاز به اتحادیه اروپا است و در این زمینه گفت‌وگوهای فعال با کشورهای عضو اتحادیه اروپا انجام شده است (Kosolapova, 2015) معاون رئیس کمیسیون اتحادیه اروپا ماروس سفکویک^۲ نیز اذعان داشت، اتحادیه اروپا انتظار دارد در سال ۲۰۱۹ گاز ترکمنستان را دریافت کند و یک گروه کاری (معاون وزیر انرژی و کارشناسان وزارت امور خارجه) جهت کار بیشتر بر روی طرح ماورای خزر، ایجاد خواهد شد. در مارس ۲۰۱۵ مقامات ترکمن اذعان داشتند که مذاکرات مثبتی با اتحادیه اروپا جهت تأمین ۱۰ تا ۳۰ میلیارد مترمکعب گاز طبیعی در سال داشته‌اند این در حالی است که ترکمنستان، ۳۰ تا ۳۵ میلیارد مترمکعب از آن را به چین ارسال می‌کند (Gurt, 2015). در واقع اتحادیه اروپا به شدت پی‌گیر حضور گاز ترکمنستان به بازارهای اروپایی است و در همین راستا، تلاش‌های دیپلماتیک جهت تحقق خط لوله ماورای خزر را افزایش داده است. انتظار می‌رود که گاز ترکمنستان نقش مهمی در طرح تنوع صادرات انرژی اتحادیه اروپا ایفاء کند و با توجه به اجرای سیاست‌های زیست محیطی پیش‌بینی می‌شود که تقاضای اتحادیه برای گاز طبیعی در ترکیب انرژی آن افزایش یابد. گاز ترکمنستان می‌تواند اطمینان از تأمین عرضه گاز کشورهای اروپای شرقی و مرکزی را که نسبت به توقف احتمالی ترانزیت گاز روسیه از طریق اوکراین به این کشورها آسیب‌پذیر هستند را تضمین کند (Konarzewska, 2016).

نتیجه‌گیری

تنوع‌سازی مسیرهای واردات گاز طبیعی و کاهش وابستگی به گاز روسیه از ویژگی‌های مهم راهبرد سیاست خارجی اروپا در راستای تأمین امنیت انرژی آن است. لذا جای سوال

---

^۱ . Angla Merkel

^۲ . Maros Sefcovic

این است که با توجه به این سیاست انرژی در راستای تنوع‌سازی ترکمنستان چه جایگاهی در چشم‌انداز انرژی اتحادیه اروپا خواهد داشت؟ در پاسخ به سوال فوق این فرضیه مطرح شد که با اجرای طرح کریدور گاز جنوبی از سوی اروپا جهت انتقال گاز طبیعی از حوزه دریای خزر ترکمنستان از طریق مشارکت در خطوط لوله ذی‌نفع این کریدور در رقابت با روسیه در تأمین گاز اتحادیه اروپا ایفای نقش خواهد نمود. در ادامه با استفاده از نظریه وابستگی متقابل عنوان شد عامل انرژی ترکمنستان و اتحادیه اروپا را در شبکه‌ای از توسعه همکاری‌ها قرار داده است. در واقع، ترکمنستان می‌تواند به یک بازیگر کلیدی در ژئوپلیتیک جهان انرژی تبدیل شود و برنامه انرژی آن نیز در زمان رئیس‌جمهور دوم این کشور بردی محمداف تنوع‌سازی مسیرهای انتقال گاز طبیعی است که این امر زمینه را جهت همکاری‌های گسترده بین‌المللی فراهم آورده است. در این راستا، پس از بررسی طرح کریدور گاز جنوبی و خطوط لوله آن (تاناپ، ماورای خزر، ناباکو) که قرار است دروازه بازار انرژی اتحادیه اروپا و ترکیه را به منابع جدید گاز در منطقه دریای خزر باز کند و آمادگی ترکمنستان جهت مشارکت در این طرح به اثبات فرضیه پیشنهادی خواهیم رسید و بایستی اذعان داشت ترکمنستان به واسطه‌ی این کریدور در چشم‌انداز انرژی اتحادیه اروپا، ایفای نقش خواهد نمود و به رقابت با روسیه خواهد پرداخت زیرا این کشور به عنوان یکی از تأمین‌کنندگان اصلی گاز وارداتی اتحادیه اروپا بخش عمده‌ای از گاز صادراتی خود را از مسیر ترکمنستان تأمین می‌کند که در صورت ارسال مستقیم گاز ترکمنستان به اروپا روسیه بخش مهمی از منافع خود را در این مسیر از دست خواهد داد و به همین دلیل کارشکنی‌های زیادی را در این راه اعمال نموده است.

در ادامه باید گفت وابستگی متقابل دو مفهوم آسیب‌پذیری و حساسیت را نیز درون خود جای داده است و در رابطه انرژی ترکمنستان و اتحادیه اروپا، بایستی اذعان کرد، حساسیت و آسیب‌پذیری اتحادیه اروپا نسبت به ترکمنستان در حوزه دریای خزر بیشتر است زیرا همان‌گونه که بیان شد موفقیت طرح‌های انتقال گاز اروپا در این منطقه مشارکت ترکمنستان را نیز به عنوان یکی از دارندگان ذخایر غنی گاز طبیعی به دنبال دارد؛ اما این مسأله به شکل قطعی مطرح نخواهد شد زیرا مشارکت ایران این آسیب‌پذیری را تا حد زیادی کاهش خواهد داد. اما آسیب‌پذیری ترکمنستان در منطقه خزر نسبت به اتحادیه اروپا کمتر است زیرا این کشور متقاضیان دیگری نیز همچون چین (خط لوله آسیای مرکزی- چین)،

ایران (تأمین گاز مناطق شمالی ایران توسط ترکمنستان با توجه به هزینه کمتر آن جهت انتقال گاز از جنوب کشور به استان‌های شمالی)، پاکستان و افغانستان و هند (خط لوله تاپی) جهت خرید گاز صادراتی خود دارد و در این راستا، اتحادیه اروپا تنها گزینه‌ی مطرح برای آن نخواهد بود.

به باور مؤلفین بخش مهم انرژی ترکمنستان را گاز طبیعی تشکیل می‌دهد و همان‌گونه که اشاره شد در جایگاه چهارمین دارنده ذخایر غنی گاز طبیعی در سطح جهان قرار گرفته است و بدین واسطه حضور آن در طرح‌های گازی اتحادیه اروپا در منطقه‌ی خزر را نمی‌توان نادیده انگاشت، لذا بررسی این موضوع از اهمیت زیادی برخوردار بود.

منابع و مأخذ

- فرانک، وراسترو، لادیسیلاو، سارا (۱۳۸۷)، "ارتقاء امنیت انرژی در جهان: وابستگی متقابل"، ترجمه: ام‌البنین توحیدی، پژوهش‌نامه سیاست خارجی، شماره ۱۳.
- وحیدی‌راد، میکائیل (۱۳۹۲)، "نظریه وابستگی متقابل و کاربرد آن در تاریخ معاصر ایران"، مجله خردنامه، سال ۴، شماره ۱۰.

- Anceschi, Luca (2010). "External Conditionality, Domestic Insulation and Energy Security: The International Politics of Post – Niyazov Turkmenistan", *China and Eurasia Forum Quarterly*, Volume 8, No.3
- Arinc, Ibrahim, Elik, Suleyman (2010), "Turkmenistan and Azerbaijan in European Gas Supply Security", *Insigh Turkey*, Vol. 12, No.3
- Badykova, Najia (2016), "Eu's Southern Gas Corridor Still Lacks Strategic Approach, Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Studies Program", Available at:
<https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13347-eus-southern-gas-corridor-still-lacks-strategic-approach.html>, Accessed on: 7/06/2016.
- Bajrektarevic, Anis. Posega, Petra (2016), "The Caspian Basin: Status Related Disputes, Energy Transit Corridors and Their Implications for the EU Energy Security", *An International Journal of Asia-Europe Relations*, Vol.2, No.1
- Boonstra, Jos (2010), "The EU-Turkmenistan Energy Relationship: Difficulty or Opportunity", *Policy Brief*, No.5.
- British Petroleum (BP),(2016)," Statistical Review Of World Energy", Available at: <http://www.bp.com> ,Accessed on: 7/06/2016.
- Cohen, Ariel (2014)," Caspian Gas, TANAP and TAP in Europe's Energy Security", *Istituto Affari Internazionali (IAI)*.
- Dreyer, Lana. Stang, Gerald (2013), "What Energy Security for the EU", *European Union Institue for Security Studies*.
- De Micco, Pasqual (2015), "Changing Pipelines, Shifting Strategies: Gas in South-eastern Eroupe, and the Implications for Ukraine",*European Union*, No.218
- Energy Information Administration (EIA), (2016). Available at:
http://www.eia.gov/forecasts/ieo/nat_gas.cfm ,Accessed on: 10/05/2016.
- Energy Information Administration (EIA), (2014), Available at:
<http://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=CHN>, Accessed on: 12/06/2016.
- Esen, Vedat. Oral, Bluent (2016). "Natural Gas Reserve/Production Ratio in Russia, Iran, Qatar and Turkmenistan: A Political and Economic Perspective", *Energy Policy*, Vol 93.

- Giuli, Marco (2008), "Nabucco Pipeline and the Turkmenistan Conundrum", *Caucasian Review of International Affairs*, Vol.2(3)
- Gurt, Marat (2014), Turkmenistan Inks Deal with Turkey to Supply Gas to Tanap Pipeline, *Reuters*, Available at: <http://www.reuters.com/article/turkmenistan-turkey-tanap-idUSL6N0SX2QK20141107>, Accessed on: 12/06/2015.
- Gurt, Marat (2015), Exclusive: European Union Sees Supplies of Natural Gas from Turkmenistan by 2019, *Reuters*, Available at: <http://www.reuters.com/article/us-turkmenistan-gas-europe-exclusive-idUSKBN0NN0FM20150502>, Accessed on: 12/09/2015.
- Hasanov, Huseyn (2015). "Trans-Caspian Gas Pipeline – promising project, says Tuekmen president", Available at: <http://en.trend.az/business/energy/2442726.html>, Accessed on: 12/09/2015.
- Heshmati, Almas. Abdolhosseini, Shahroz (2016), "European Energy Security, United Nations University World Institute for Development Economics Research", Available at: <https://www.wider.unu.edu/sites/default/files/wp2016-21.pdf>, Accessed on: 12/05/2016.
- Indeo, Fabio (2015), "Eu-Central Asia Energy Dimension: New Positive Steps for a Trans-Caspina Corridor?" Energy Institue Delta, Available at: <https://www.energydelta.org/mainmenu/latest-energy-news/eu-central-asia-energy-dimension-new-positive-steps-for-a-trans-c>, Accessed on: 12/09/2015.
- Ikechukwu, Friday Eze. Chakhava, Ketevan (2015). "Energy Security in European Union", *Journal of Social*; ISSN, Vol.4
- Jarosiewicz, Alekandra (2015), The Southern Gas Corridor The Azerbaijani-Turkish Project Becomes Part of The Game Between Russia and The EU, *Osrodek by Osrodek Studiow Wschodnich*, No.53
- Kanter, James (2016), Europe Seeks Alternatives to Russian Gas Imports, Available at: http://www.nytimes.com/2016/02/17/business/energy-environment/european-union-seeks-to-reduce-reliance-on-russian-gas.html?_r=1, Accessed on: 12/09/2016.
- Konarzewska, Natalia (2016), "Turkmenistan Advances Westward Natural Gas Export", *Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Program*, Available at: <http://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13345-turkmenistan-advances-westward-natural-gas-export.html>, Accessed on: 12/09/2016.
- Kosolapova, Elena (2015), "Turkmenistan Fully Ready to Supply Gas to Europe", Available at: <http://en.trend.az/business/energy/2473036.html>, Accessed on: 12/09/2015.
- Kosolapova, Elena. Badalova, Aygun (2016), "Eroupe works on Turkmen Gas Import", *Trend*, Available at: <http://en.trend.az/business/energy/2563234.html>, Accessed on: 12/09/2016.

- Kusznir, Bremen, Julia (2015), "The Southern Gas Corridor: Initiated by the EU, Completed by Others? TANAP, TAP, and the Redirection of the South Stream Pipeline", *CAUCASUS ANALYTICAL DIGEST*, No. 69.
- Leal Arcas, Rafael. Alemany Rios, Juan. Grasso, Costantio (2015), "The European Union and its Energy Security Challenges: Engagement Through and with Networks", *Contemporary Politics*, Vol. 21.
- Mammadov, Qaya (2015). "Turkmenistan Positions Itself as Eurasian Natural gas power", *Oil and gas Journal*, Available at: <http://www.ogj.com/articles/print/volume-113/issue-12/transportation/turkmenistan-positions-itself-as-eurasian-natural-gas-power.html>, Accessed on: 12/09/2015.
- McKinley, Ryan (2014), "Market Capture: China's Energy Relationship with Turkmenistan", *ENERPO Journal*, vol.3, Available at: <http://enerpojournl.com/2014/10/31/market-capture-chinas-energy-relationship-with-turkmenistan/>, Accessed on: 12/07/2015.
- Nichol, Jim (2014), "Central Asia: Regional Developments and Implications for u.s Interests", Congressional Research Service (CRS), Available at: <https://www.fas.org/sgp/crs/row/RL33458.pdf>, Accessed on: 11/09/2015.
- Norling, Nicklas (2007), "Gazprom's Monopoly and Nabucco's Potentials: Strategic Decisions for Europe", *Central Asia-Caucasus Institute*.
- Norling, Nicklas(2008)," The Nabucco Pipeline: Reemerging Momentum in Europe's front yard", *Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program*, Vol.4, No.5.
- Nye, Joseph S, Keohane Jr. Robert O. (1987). "Power and Interdependence Revisited", *International Organization*, Vol. 41 , N.4.
- Rana, Waheeda (2015), "The Theory of Complex Interdependence: A Comparative Analysis of Realist and Neoliberal Thoughts", *International Journal of Business and Social Science*, Vol.6, No.6.
- Ratner, Michael. Belkin, Paul. Nichol, Jim. Woehrel, Steven (2013). "Europe's Energy Security: Options and Challenges to Natural Gas Supply Diversification", *Congressional Research Service (CRS)*, Available at: <https://www.fas.org/sgp/crs/row/R42405.pdf> , Accessed on: 22/07/2014.
- Rejeova, Tavus (2013), "Turkmenistan Sets Ambitious Production Targets Amidst Bleak Gas Sale Prospects", *Central Asia-Caucasus Analyst*, Available at: <http://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/12694-turkmenistan-sets-ambitious-production-targets-amidst-bleak-gas-sale-prospects.html>, Accessed on: 12/02/2014.
- Siddi, Marco (2015), The EU's Energy Union Towards an Integrated European Energy Market?, *Ulkopoliittinen Utrikespolitiska Institutet the Finnish Institute of International Affairs*.

- Stefanova, M. Boyka (2012), "European Strategies for Energy Security in the Natural Gas Market", *Journal of Strategic Security*, Vol. 5, No.3.
- Talus, Kim (2011), Vertical Natural Gas Transportation Capacity, Upstream Commodity Contracts and Eu Competition Law, *Kluwer law International* .
- Tanchum, Micha'el (2015), "A Post-Sanction Iran and the Eurasian Energy Architecture challenges and opportunities for the Euro-Atlantic Community", Atlantic Council, Available at:
<https://www.ciaonet.org/attachments/28087/uploads?1447095639>, Accessed on: 12/09/2015.
- Tsurkov, Maksim (2016), European Commission to Financially Support TANAP project, *Trend*, Available at:
<http://en.trend.az/business/energy/2563843.html>, Accessed on: 12/07/2016.